

LITERATURA.

Část všeobecná.

Кулаковскій Юліанъ, Исторія Византии. Томъ II. (518—602). Кіевъ 1912. Stran X a 512.

Autor spisů Карта Европейской Сарматии по Птоlemeю, Прошлое Тавриды a j. přešel od původního svého oboru, dějin římských, k dějinám byzantským. Plodem několikaletého jeho studia je dílo, jehož první svazek vyšel r. 1910 a druhý r. 1912. Svazek druhý věnován je vládám Justina I., Justiniana, Justina II., Tiberia a Maurikia.

Spisovatel líčí obsírně nejen politické dějiny Byzantské říše a národů sousedních, pokud měli styky s touto říší, nýbrž všímá si i věcí jiných. Tak pojednává na př. o kodifikaci římského práva za Justiniana, píše o věcech církevních, o státní správě, o financích, o vojenství byzantském, o životě v sídelním městě říšském a j. Mezi národy, s nimiž se Byzantinci stýkali, vykládá se tu i o Slovanech. Dílo založeno je na četných pramenech i obsáhlé literatuře. Na konci připojeny jsou čtyry mapy. Bude-li autor v dosavadních rozměrech v práci své pokračovati, zdá se nám, že díla svého neskončí.

K. K.

Грушевскій Мих., Иллюстрированная исторія Украины. Спб. 1913. Stran XVI a 531.

Illustrovaná historie Ukrajiny prof. M. Hruševského, o níž jsme referovali v ČČM. 1912 str. 176 a násl., měla neobyčejný úspěch. Sotva vyšlo první vydání, došlo ke druhému, a nyní uspořádán byl i autorisovaný překlad velkoruský. Vydání ruské liší se jen zcela nepatrně v některých maličkostech od druhého ukrajinského vydání, v poslední (šesté) části však dosti značně od prvního vydání ukrajinského. Autor pojednává tu obsírněji o ukrajinském národním probuzení. V prvním vydání zaujímala tato část pouze 27 stránek, ve 2. vydání, jehož se drží ruský překlad, však 42 stránky. Spisovatel vykládá o počátcích probuzení v západní i východní Ukrajině, o počátcích vědomého demokratismu, o ukrajinských kroužcích v ruské Ukrajině a o Cyrillo-Methodějovském bratrstvu, o haličském probuzení a roku 1848, o témže roku v Bukovině a uherské Rusi a o reakci v 50. letech, o novém hnutí v ruské Ukrajině, o lidové straně a moskvofilství v Haliči, o počátku nového života v Bukovině, o Kijevské hromadě a úkazu protiukrajinském z r. 1876, o ukrajinském hnutí na haličské půdě v době novější a o ruské Ukrajině v posledních desetiletích.

K. K.

Karel Adámek, Z osmnáctého věku. I.—II. V Praze 1911—2. Stran 100 a 89.

Karel Adámek věnoval se v dobách před svým působením politickým horlivě studiu XVIII. století a napsal hojně prací o poměrech hospodářských, kulturních, národních, politických i právních oněch dob v krá-

lovství Českém. Kolem hlavní jeho práce „Doba poroby a vzkříšení“ (1878) řadí se různé samostatné práce drobnější a články. V posledních letech vrací se Adámek uvolněn v činnosti politické k staré své lásce, práci literární. Vedle vzpomínek politických v různých časopisech uveřejňovaných sebral také drobné své články starší o prvních dobách hnutí českého v XVIII. století ve dvou svazečkách pod titulem svrchu uvedeným. Některé ze článků těch dotýkají se i právních dějin českých. V prvním svazečku umístěn jest především článek „Ze statistiky království Českého v XVIII. století“ (str. 6—19) opírající se hlavně o data Rieggerova a podávající různá data pro vývoj rolnictví, průmyslu a berní. Článek „Noviny a kalendáře“ (str. 45—62) jest pěkným příspěvkem pro dějiny rozvoje národnosti české. Druhý svazeček obsahuje pro dějiny práva zajímavé příspěvky ve člancích „Navrácení klenotů koruny české do Prahy r. 1791“ (str. 3—9), „Korunování Leopolda II.“ (9—16), „Korunování Františka II. r. 1792“ (24—30) a „Na postupu za práva jazyka“ (60—74). První tři stati líčí dle Krameriových novin různé podrobnosti oněch tří státoprávně zajímavých událostí, poslední pojednává o obranách jazyka českého a o zavedení přednášek češtiny na universitě pražské.

Články přístupně psané již prvním uveřejněním plnily poslání své, šíříce znalost oněch dob i mezi širším obecnstvem, v novém vydání budou v úkolu tom pokračovati. Ale i pro zpracování oněch dob najdeme v nich mnohý detail, který bychom jinak pracně musili teprve sbírat. A tak, třeba většina jich jest otištěna beze změn, jen některé jsou novějšími daty a literaturou doplněny, jest vydání jejich v souboru jen vítati.

J. Kapras.

Adámek Karel Václav Dr., Listiny k dějinám lidového hnutí náboženského na českém východě v XVIII. a XIX. věku. Ze svého archivu. I. Z let 1750—1782. Historický Archiv České Akademie č. 36, 1912, I., str. 308.

Adámek získal z papírny v Cikánce u Hlinska množství listin, určených ke zkáze, jež jsou velmi důležitými prameny k poznání snah i osudů lidu českého v 18. a 19. věku, jak v úvodě vykládá. Listiny ty pocházejí z archivu na zámku rychmburském, v němž byly složeny úřední spisy panství rychmburského, košumberského a chroustovického, tedy značné části českého východu, a odkudž byly z velké části do papírny prodány. Tím se vysvětluje povaha a ráz sbírky, jakož i titulní poznámka: ze svého archivu. Pokud vím, jest ten soukromý archiv neobyčejně bohatý, získaný přímo vášnivou láskou ku všem památkám, jež osvětlují nějakým způsobem dějiny východních Čech a zvláště Chrudimska, střediska náboženských blouznivců po celé 18. a i 19. stol., kteří nevymizeli dodnes, jak občasné zvěsti novinářské svědčí. Sbírkou listin, nestejně ceny i povahy, zahajuje revers Mat. Kopisty ze vsi Radimě z r. 1750, jakých se zachovala celá řada: kající vyznává, že věřil, že přijímání pod obojím jest k spasení potřebné, že obecní zpověď je spravedlivá, že se ostatky svatých a svatí uctívati nemají, že římský papež křesťany k spasení nevede, že mše svatá není nic platná a že četl knihy kacířské; jak z toho patrno, jest to směs starých

husitsko-utrakvistických tradic a novějších zahraničních proudů, šířených luteránskými nebo i pietistickými kazateli-emisary, kteří přes veškeré přísné záповědi překračovali hranice, aby pořádalí s tajnými přívrženci noční shromáždění, kde jim posluhovali večerí Páně. Zemské gubernium nařídilo vyhlášení náboženských patentů a pozorování a zatýkání potulujících emisarů-svědců, jakož i podezřelých lidí a odpadlíků vůbec, krajské úřady je sdělovaly vrchnostenským správcům a tito opět rychtářům, avšak teprvé toleranční patent dovedl těmto nezdravým poměrům učiniti konec. Byli to často lidé prostí, kteří vystupují jako nebezpeční svůdcové: na př. poddaný panství rychmburského Jos. Čejka, o němž uveřejnil Adámek nedávno pěknou monografii, Jak. Bureš, poddaný ze vsi Rychnova, Jan Svoboda, syn kováře pustokamenického; přicházeli jednak z Uher, jednak ze Slezska. Aby se tato činnost emisarů zamezila, odhodlala se vláda k prohlášení, že čeští emigranti nebudou v Uhrách a Rakousích trpěti a budou odváděni k vojsku. Stát se stavěl z fiskálních i vojenských důvodů jako již za Karla VI. proti emigraci, jenom že veškeré prostředky, jichž až do vydání tolerančního patentu užíval, selhávaly. R. 1780 udělen emigrantům jenerální pardon a jeho účinky byly bedlivě stopovány, ale nebyly valné. R. 1781 změněny předpisy o stíhání lidí se toulajících a r. 1782 vydány pokyny o jednání s poddanými, z vystěhovalectví podezřelými.

Hojně listin týká se rozšiřování zapovězených knih. Tak pomáhal rozšiřovateli knih kacírských vojtěchovský Václav Novák v prodeji jejich r. 1780, v říjnu 1781 vyšlo popsání peruckých poddaných, uprchlých pro kacírské knihy, nařizovány jenerální prohlídky u židovských obchodníků, podezřelých z obchodu knihami atd. Teprvé 14. dubna 1782 zakázalo gubernium účastenství kněží při prohlídkách knih u poddaných a nařídilo, aby jim nebyly knihy více odbírány. Dříve konfiskované knihy byly nekatolíkům vráceny, a krajský úřad chrudimský oznámil dokonce 5. list. 1782 správci rychmburskému, aby poddaní, kteří by o vrácení konfiskovaných knih žádali, podali jejich seznamy, by mohly podle nich býti u gubernialního registratora vyhledány. Na místo Koniášových Klíčů nastupuje samovládná censura, přívóz protestantských knih z ciziny se uvolňuje, při čemž zároveň poddaní nabádáni, aby si opatřovali knihy u pražských knihkupců (Schönfeld vydal seznam nekatolických knih, jež měl na skladě). Poštovské Noviny přinášely vřelé odporučení protestantských knih, spisy Komenského se přetiskovaly a hojně rozšiřovaly, a je nemyslitelno, aby censura se byla postavila proti některému spisu pouze proto, že je od Komenského, jako to učinila r. 1847 vláda Sedlitzkého s Didaktikou Komenského.

Několik listin týká se pobuřujících listků (1752) nebo pobuřujících veršů po Praze rozházených (1780), které popouzely lid k vzpouře a srocování; bohužel že nám obsah těchto projevů není znám. Slyšíme o Vítu Štěpánkovi, poddaném z panství rychmburského, jenž se vydával za císaře Josefa II. a pobuřoval poddané panství chroustovického. Narážky na pomoc cizího krále, které propukly kdysi plnou měrou při bouři Opočenské r. 1732, ozývají se nám ze slov Fr. Čejky, poddaného z Mířetina, že nepošle-li jim král učitele nekatolického, že jej dostanou od jiného krále. Zajímavé podrob-

nosti přinášejí listiny týkající se hromadné výpravy poddaných na děkanství skutečské a na faru krounskou r. 1780, jež musela býti vojskem potlačena.

Třenice náboženské se zapovídaly a lid byl nabádán k svornému, pokojnému spolužití. Ačkoli také noviny náladu tu podporovaly, přece došlo tu a tam k násilnostem mezi katolíky a evangelíky, o čemž nám Vavák ve svých Pamětech mnoho podrobností zanechal. Zde je zachována řada listin o hlinecké bitvě mezi některými tamními katolíky a holetínskými evangelíky r. 1781. Nařízení k prohlášení tolerančního patentu je celá řada. Že se tolerance vztahovala i na „husity“, ukazuje oznámení krajského úřadu v Chrudimi z 9. dubna 1782, aby komisaři neodmítali přihlášky Husitů; víra českobratrská však dovolena nebyla, a také poselstva o učitele a kazatele náboženství do Ochranova zakázána.

S vydáním tolerantního patentu a zřizováním evang. far souvisí celá řada administrativních opatření, jež se hojně v listinách odráží. Jde tu o vybírání desátků, letníků, štolových poplatků; zřizují se nekatolické kostely a školy a ustanovují se nekatoličtí duchovní a učitelové. Vláda pečuje o křty, pohřby a hřbitovy nekatolíků. Pro věci správy duchovní a tolerance pro arcidiecesi pražskou jmenován biskup královéhradecký Hay zeměpanským komisařem a jmenováni i duchovní komisaři, pro něž vydány rozmanité pokyny. Jsou to ovšem jen kusá nařízení, jež jsou sebrána ve výborné dosud práci Helfertově: *Die Rechte und Verfassung der Akatholiken in dem oesterr. Kaiserstaate*, 1843. Přes svou neúplnost, jež je podmíněna povahou svého původu, poskytuje práce Adámkova mnoho zajímavého a i cenného materialu, jenž bude budoucímu dějepisci lidového hnutí náboženského vítanou pomůckou.

Jos. Volf.

Hrejša Ferd. Dr., Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny. Rozpravy České Akademie, tř. I., č. 46, 1912, I., str. XXVII., 817.

Jak z titulu patrně, chtěl spisovatel, evangelický farář u sv. Salvatora v Praze, vystihnouti prostředí, z něhož Česká konfesse vyrostla, čili podati předhistorii událostí, které vedly k vztýčení požadavku České konfesse jakožto základního dogmatu lutersko-novoutrakvistických směrů 16. století, vyličiti její podstata a sledovati její význam v dějinách. Tím se rozpadá jeho práce na tři nestejně veliké, a můžeme říci ihned, i nestejně cenné díly. Jak z dosavadní spisovatelské činnosti autorovy patrně, zabýval se Hrejša již po více let touto otázkou a věnoval se jí s velikou láskou, nadšením i energií. Přihlédl v prvních dvou částech k veliké řadě rukopisů, traktátů i letáků, namnoze dosud nepovšimnutých, nebo aspoň ne do pravého světla postavených, jichž využil plně nad čarou a ještě více pod čarou, aniž by se snad v poznámkách těchto, stávajících se někdy samostatnými články, jichž řešení vyžadovalo někdy mnoho námahy, utápěl a aniž by vypravování nad čarou tím típělo. Snažil se všade zaujati samostatné hledisko, a jeho práce přinese velmi mnoho cenných dokladů i literární historii. Bylo by žádoucí, aby se nyní dostalo i kompaktátům podobné záslužné práce v kritickém vydání i zpracování.

První oddíl líčí poměry, z nichž Česká konfesse vznikla. Neutěšený

úpadek utrakvistického hnutí je snad až příliš černě nastíněn (hlavně na základě Wintrova Života církevního); ostatně jest dnes v hodnocení poměrů za krále Jiřího a Vladislava dosti různých názorů a hledisek, jak se to jeví na př. u Krofty (M. Jan Rokycana) nebo u Kybala (Denis a Bílá Hora), a možno říci, že se dnes i skutečné poměry Bratrské Jednoty posuzují v ostřejším kritickém světle, a že se jednotlivcům z jejich odpůrců věnují dnes i apologie (Krofta, Mitmánek). Cíle i ideály Jednoty zůstanou však přece i na dále nejkrásnějším květem, vypučivším z lůna náboženského života českého. V správném a rozvážném nazírání na oba směry, bratrský i utrakvistický, lze zajisté dojít k vysvětlení mnohých křivě posuzovaných událostí na obou stranách. Hrejsa vystihl správně podstatu ztrnulosti utrakvistů, jejíž kořeny tkví již v době Rokycanově, a jejíž hlavní příčina vzešla v nerozhodnosti, v stálé náladě uzavírati kompromisy a hledati cesty k smíru s protivníkem, jenž měl na mysli jediný cíl: vykořenění utrakvistického bludu. Utrakvisté nedomyslili nikdy do konce svůj odpor proti Římu, a proto nemají ani jejich nejlepší mužové energii, aby utrakvistickou církev přivedli když již ne k rozkvětu, tedy aspoň k živému vývoji. Teprve Luter vlévá nový život do tělesa utrakvistického, v němž se rozmáhal již rozklad. Proto se také prozíraví utrakvisté s velikou radostí ideji Luterových přichytili, hledíce si je ovšem českému staňovisku trochu přiblížiti a přizpůsobiti. Jednotná strana utrakvistická rozdvojila se na dvě strany: konservativce, mající stále snahu, sjednotiti se s církví římskou (*conformare cum ecclesia Romana*), ovšem s výhradou uznání kompaktát, a pokrokovce či novoutrakvisty, kteří přijímali a prožívali lutersko-melanchtonské ideje a odbočovali stále více a více od své minulosti na nové dráhy. To mohlo vésti k secessi té neb oné strany z české církve, ale vývoj k tomu nedospěl. Novoutrakvisté zůstávají v utrakvistické církvi, státem uznané, a veškeré jejich úsilí po osamotnění nevede za Ferdinanda I. k cíli. Bratří se stranili obou směrů: poměry tu byly stejně jako kdysi v hádkách Rokycany s Hilariem; i tehdy se psalo s pohrdáním „o straně české potupující Římány a přec zase k nim hledící a je falešně vypřísahající“. Ferdinand sám hleděl vybudovati ovšem, jsa proti všem novotám, jen starý utrakvismus, chtěje jej postaviti ve všem na právní základy a rozřešiti konečně důležitou otázku svěcení kněžstva pod obojí, která rozežírala církevní těleso utrakvistické. Vývoj se bral tím směrem, že novoutrakvisté, závislí na učení Melanchtonovu, hleděli opanovati konsistoř, avšak pro odpor vlády nedostali se k jednotné církevní organizaci, což jejich sílu a jejich rozšíření velice poškozovalo. Maximilian měl býti, jak známo, Mesiášem novoutrakvistů i Bratrů, ale naděje v něj kladené zklamaly: Maximilian zůstal jako panovník křesťanem, jenž toužil po reformě na straně katolické i nekatolické. To vedlo k jisté nejasnosti v jeho jednání. Také staroutrakvisté chtěli prosaditi své tužby: svěcení kněžstva od arcibiskupa. Kurie to však zamezila, neboť její politika byla vždy výbojná a můžeme plným právem říci i rozvratná, jak doba krále Jiřího nejlépe ukazuje. Jednání staroutrakvistů s císařem nevedlo tudíž k cíli, k čemuž přispěli svou pomocí i jesuité. Stará konsistoř utrakvistická se blíží stále více

a více ke katolicismu, takže se stává překážkou rozvoje novoutrakvistického, povstává volání po její reformě a tím i po náboženské svobodě, a to vede k jistému sblížení Bratří a novoutrakvistů, ovšem pokud se řídí Melanchtonovými zásadami a učením Vitenberské akademie, nikoli však flacianismem nebo výlučným luterským směrem Jak. Andrea. Flacius platí i v Čechách za „zrádce“, Melanchton jest „hodný, ctný“ (Luter triumfující). Hrejsa probírá tuto snahu po sblížení, případně spojení, třeba ne splynutí, novoutrakvistů a Bratří na základě obsáhlé tištěné i rukopisné literatury, uvádí různá hlediska a projevy, jež se z obou stran dály, podává a líčí hledisko Bratří k Augustaně a snaží se náladu obou stran správně hodnotiti. Na všech stranách se děly přípravy k předložení tužeb a přání. Čáku na vítězství mohli míti novoutrakvisté, jsouce číselně nejsilnější stranou, avšak nedostávalo se jim dosti tvořící vnitřní síly. Katolíci, třeba v menšině, měli značné opory v okolí císařově, v kurii, v zástupcích cizích mocností, a ne v poslední řadě v jesuitech. Oddíl tento zakončuje pak autor líčením příbuzných snah v jiných zemích, zvláště v Dolních Rakousích (r. 1568) a v Německu, zvláště v Sasku, podává v širokých rysech, s odbornou znalostí theologa, vlastní jádro těchto často velice spletitých sporů.

Druhý oddíl počíná líčením dogmatického významu České konfese a poměru stran k ní. Dotýká se všech současných zpráv o sněmu r. 1575, na němž k České konfesi došlo, ať tištěných, ať rukopisných, a oceňuje je kriticky, a zaujímá své určité stanovisko i vůči zpracování této doby. Sněmy a Křištof Manlius poskytují mu tu hojnou kořist. Zde přichází hlavně k platnosti, co praví v předmluvě, že užíval i listin i spisů v archivu zemském uložených a i z jiných archivů a také z ciziny a že nahlédl i ve výpisky Dr. Borovičky z archivu v Simankách. První sněm (21. února až 25. března) poskytuje velice nejasný obraz: ani stavové si nejsou vědomi, kam až mají ve svých požadavcích jíti, ani císař není rozhodnut, co jim má povolit. Pletichy papežského nuncia a španělského vyslance jsou patrný hned při zahájení sněmu a při předběžném vyjednávání, neboť jim oboum jest svoboda náboženská, po které novoutrakvisté a Bratří toužili, a svoboda svědomí, která ze svobody náboženské vyplývala, „něčím bidným“. Císař sám dbal v zájmu své rodiny o to, aby si nezneprátil papeže. Programové řeči staro- a novoutrakvistů proneseny 7. března. Vůdce novoutrakvistů, nejvyšší sudí Bohuslav Felix Hasištejnský z Lobkovic žádal svobodu náboženskou pro evangelíky v Čechách na základě augšpurské konfese, vykládaje, že Augustana není nic nového v Čechách, nýbrž že jest pouze výrazem starého českého utrakvistického učení domácího. Té svobody bylo možno dosíci podle jeho názoru jedině při svorném postupu všech českých utrakvistů. Staroutrakvisté postavili se se svým vůdcem nejvyšším komorníkem Janem z Valdštejna proti požadavku novoutrakvistů-luteránů. To, co se na sněmu na tyto poslední pokřikovalo: Co nám do německé víry? Máme svou starší! Z Čech se dostalo náboženství pod obojí do Němec, proč tedy nemáme svého starožitého náboženství chrániti? (podle Komenského) — to slyšíme v 17. stol. u Pavla Stránského a zvláště u exulovaného děkana žateckého Jana Regia v jeho Obráně. A zdá

se mi, že se tu mísí nejenom náboženská nechuť staroutrakvistů k novoutrakvistům, ale že je tu i národnostní zabarvení, které se v 17. stol. zcela zjevně projevuje. Rozhodnutí císařovo, jímž povolil utrakvistům conventum, na mnohých místech přišlo neočekávaně a proto překvapilo, a na straně katolické vyvolalo nepříjemné vzrušení. Maximilian udělil utrakvistům sice jen povolení, aby se sešli a věci své řídili, ale tak, aby nijaké proměny, a věci nebývalých, zvláště roztržek nějakých, do tohoto království to obnovení nepřineslo. 16. března čtena Augustana, při čemž došlo k nepokojům. Na to zvolena komise k sepsání České konfese; průběh událostí, sepisování článků konfese a účast jednotlivých osobností při tomto prvním konceptu je vylíčena na základě Bratrského archivu. Mezi tím pořádaly ostatní strany, Bratří, katolíci a staroutrakvisté, zvláštní schůzky a radily se o postupu vůči nové situaci. I papežská kurie vystupuje veřejně se svým vetem. Při druhém sněmu (2. květen—7. červenec) vystupují jednotlivé strany již s určitějšími požadavky. Zájmy jejich jsou neobyčejně spleťité, a jest velkou předností Hrejsovy práce, že tu podává neobyčejně jasnou charakteristiku zápolících žvlů. Upravení konfese stalo se v komisi 4. až 7. května. Jednáno podrobně o každém článku, rokováno o všech nejasnostech i novotách a přihlíženo k dosavadním sporným otázkám. Potom čtena i konfese Bratrská. Na to zvolena komise pro sepsání nového církevního řádu, skládajícího se z 11 článků (o administratorech, konfesi, visitacích, curatores ecclesiae, bdění nad morálním životem, manželském soudnictví, dozoru nad pravověrností, o právu duchovním, o kšaftování kněží, o kolatorství, o vydávání agend, o censuře knih). Početýkám, že se tohoto řádu drželi i čeští exulanti v cizině, odvolávajíce se výslovně na př. v Perně na tento církevní řád při ustanovení curatores ecclesiae — opatrovníků církve. Podrobně je vylíčen celý postup, jak konfese čtena, jak hledána formule pro Bratry, jaký těžký postup to byl, než došlo k předložení České konfese císaři a jak ji dal Maximilian k dobrozdání osobám, o nichž byl přesvědčen, že ji nepovolí. V Praze vznikly různé pověsti a radikálně-fanatické živly na katolické straně napnuly veškeré síly k pobouření lidu, jak ukazuje případ kanovníka Franty z Plzně; týž by snad byl býval zasloužil trochu více pozornosti a zvláště by tu bylo bývalo na místě odmítnutí stanoviska Gindelyova v tomto případě. Stanovisko kurie, jak se jeví z dopisů nunciových, uložených v opisech v zemském archivu, jest tu velice názorně vystiženo. Vytáčky císařovy, brzo příznivější, brzo odmítavější chování, podle toho, jak vlivy nebo intriky působily, jsou zachyceny na základě všech přístupných pramenů. V září konečně došlo svolení císařské, jímž se Česká konfese povolovala. Ihned na to sestaven církevní řád.

Tím byla zřízena nová utrakvistická církev, státem povolena, ale bez konsistoře a bez schválení papežského, čili církevní organizace zemské novoutrakvisté nedosáhli. Také prvotní radostné vzrušení ze svolení brzo utuchalo, když přišly rozličné zákazy všelikých novot, ba když došlo i na pronásledování, takže se defensoři musili k samému císaři utíkat o pomoc. Přes to se hnutí novoutrakvistické šířilo dále na všechny strany a Česká konfese zůstala velikou, drahou a posvátnou vymožeností sněmovní, třeba

že „konfesionisté“ se stali časem velice nejednotnou vrstvou. Když Matyáš z Thurnu lákal exulanty k shlednutí krajin kolem Elbląku, vybízel je listem, datovaným z Kodaně 15. července 1628 a adresovaným do Perna, takto: „Tolikéž užitečnou věc býti soudím, aby páni vyslaní od Vašich Milostí a Vás tu pravou konfesí Českou, kterou všichni naši přátelé měli a ji užívali, též tam sebou přinesli“.

Po retrospektivním ocenění a hodnocení postupu jednotlivých stran podává Hrejsa rozbor České konfese. Ukazuje, kterých pramenů a pomůcek spisovatelé konfese použili: hlavní základ vzat z českého překladu Augšpurské konfese, použita však i Bratrská a pak Consensus Sandomiriensis z r. 1570. Otiskuje text i varianty, s čímž souvisí vnitřně i bibliografie konfesi na konci knihy. Úsudek jeho vrcholí v této charakteristice: „Česká konfese vznikla prací a z ducha mužů, kteří vesměs vyrostli v českém náboženském hnutí. Z nich velká většina stála i pod vlivem Luterovým a Melanchtonovým a vůbec luterské reformace, menšina pak — z Jednoty bratrské — byla dotčena nejen vlivem Luterovým a Melanchtonovým, ale i vlivem Kalvínovým a jeho stoupenců. K České konfesi použili především vyznání Augsburského, ale dílo své doplnili a spracovali v duchu českého hnutí náboženského pod vlivem Bratrské konfese, Pražských artikulů, starých synod a sjezdů a konfese novoutrakvistické z r. 1574, tu a tam čerpajice i z Malého katechismu Luterova, katechismu Bratrského a Šmalkaldských článků. A při tom všem dbali domácích tradic, uchovaných zvláště ve spisech Husových a církevních písních, a snažili se zůstatí s nimi v souhlase. Tak se jeví Česká konfese jako dílo novoutrakvistů stojících pod vlivem lutersky-melanchtonské reformace, vycházejících vstříc Bratřím, dotčeným vlivem lutersko-melanchtonským a kalvínským, — tedy jako projev náboženského českého hnutí husitského, oživeného a zúrodněného vlivem lutersko-melanchtonské a částečně i kalvínské reformace“ (str. 307—8). V dalším ukazuje Hrejsa, jak se oba tyto živlové, české reformační hnutí a hnutí reformace světové, luterské a kalvínské, v České konfesi i podle ducha a smyslu uplatňují a ukazuje vlivy domácí husitské tradice hlavně na učení o ospravedlnění, o večeři Páně a o církvi, stavě se na odpor Gindelyovým názorům, a sice zcela správně.

Další oddíl líčí klidný rozvoj poměrů v l. 1576—1607 a analyzuje různé nedostatky, k nimž záhy následkem nezorganizovanosti přívrženců České konfese došlo. Rozvoj vykazuje proto určitou nejednotnost, podmíněnou nevyhraněností poměrů. Katolíkům, staroutrakvistům a Bratřím jsou věnovány obšírné kapitoly, v nichž začíná Hrejsa veškerá různorodá jejich přání. Na poč. 17. stol. nastává boj o náboženství, nová situace dává stavům Majestát, přichází nová organizace, založena na církevním řádě z r. 1609. Od str. 498 podává spisovatel dějiny České konfese pod ochranou Majestátu. Část tato až do konce nemá již ten výlučný ráz novosti, samostatnosti a vlastních výsledků, jako část předchozí. Platí to zejména o dějinách exulantů, o prostonárodním hnutí náboženském v 18. a 19. stol. a o protestantských proudech v 19. stol. Nechci se však jednotlivostí dotýkati, poněvadž výsledky první části jsou takové, že zasluhuje

autor za ně největší pochvalu. Dějiny českých exulantů a dějiny českého hnutí náboženského nejsou dosud možny, aby nebyly k nim stále a stále nové dodatky přidávány. Toho dokladem jsou veškeré dosavadní pokusy o sepsání takových dějin. Ku konci podotýkám, že rejstřík k České konfesi je neobyčejně pečlivě dělán: obsahuje str. 720—817. *Jos. Volf.*

R. Kötzschke, Quellen zur Geschichte der ostdeutschen Kolonisation im XII. bis XIV. Jahrhundert (Quellensammlung zur deutschen Geschichte, herausgegeben von E. Brandenburg und G. Seeliger). Leipzig-Berlin 1912. Stran VIII a 142.

Kniha Kötzschkova ustanovena jest hlavně pro uvedení do studia kolonisace německé na východ a podává výběr charakteristických zpráv o ní jak z kronik tak z listin, snažíc se zachytiti všechny důležitější zjevy. Nejedná se proto při ní o material nový, nýbrž pouze o vhodný výběr z materialu jinde již uveřejněného. Přirozeně dotýká se látka také kolonisace v zemích koruny České provedené a tu ovšem nejvíce Slezska, jako země, kde kolonisace německá byla nejsilnější.

Spisovatel rozdělil si látku časově na tři části. V první probírá zprávy o předchůdcích východní kolonisace na severozápadě Německa, v druhém zprávy o kolonizaci dvanáctého století a v třetím vrchol její ve století třináctém a čtrnáctém. Stať druhá podává nejprve několik zpráv kronik, potom listiny ke kolonizaci venkovské, listiny o městech a konečně zprávy o usídlení se Němců v krajinách východněji ležících. V prvním oddílu jest listina o klášteřu Waldsassen v Chebsku (z r. 1185, str. 44), v druhém privilegium pražských Němců (48) a zakládací listina klášteřa Lubiąż (Leubus 1175, str. 54) ve Slezsku.

Také třetí oddíl zahájen jest zprávami kronik a jiných pramenů vypravovacích. V čele uvedena řada zápisů z Liber foundationis claustris s. Mariae virginis in Heinrichow (str. 58) velmi dobře vystihující ráz kolonisace slezské. Z kronik českých uvedeno místo z Neplacha o zavádění Němců do Čech Přemyslem II. (str. 74). Druhá část jednající o desátku a jeho významu v kolonizaci nedotýká se českých zemí. V třetí části podávající kolonizaci venkovskou jest zastoupeno řadou listin Slezsko (str. 82 a n.): právo německých osadníků v Přepoli 1206, německé právo vsím Kostenblut a Viehau 1214 a vsím vratislavským Augustiniaků 1221, kolonisace kolem Ujezdu 1223, založení vsi Domajovic 1234, udělení franckého práva vsi Kojakovicům 1252, vysazení vsi Pogalov flamským právem 1259, založení vsi Sedlece dle lánů franských a flamských 1257, založení vsi Kylianova 1271 a vsi Frauendorf 1319. Z kolonisace česko-moravské (str. 113) uvedena pouze listina Vladislava, markraběte moravského, pro řád Johannitů 1204, smlouvu kapitoly vyšehradské o zakládání vsi u Humpolce 1252 a dvě smlouvy biskupa Brunona 1270. Ve čtvrté části věnované právům městským uvedena zakládací listina Bruntálu 1213 (str. 120), Břehu 1250 (str. 128) a Hranic 1292 (str. 139).

Na konci připojeny dle Meitzena čtyři plány vsí s rozdělením polí, z nichž Siedlice padá do Slezska. *J. Kapras*